

УДК: 37.018.7

КАЛДЫБАЕВА А.Т., ӨМҮРЗАКОВА Г.
И. Арабаев атындагы КМУ

KALDYBAEVA A.T., OMURZAKOVA G.
KSU I. Arabaev

УЛУТТАР АРАЛЫК МАМИЛЕНИН МАДАНИЯТЫ БОЛОЧОК МУГАЛИМДЕРДИН МААНИЛҮҮ КОМПЕТЕНЦИЯСЫ КАТАРЫ

КУЛЬТУРА МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ КАК ВАЖНАЯ
КОМПЕТЕНЦИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

CULTURE OF INTERNATIONAL RELATIONS AS AN IMPORTANT

COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Аннотация: Кыргыз Республикасындагы ар кыл маданияттардын өз ара бири- бирине өтүшү кеңири масштабга ээ болууда. Маданий толеранттуулук – негизинен билим берүү системасына кайрылган, азыркы коомдун чакырыгы. Улуттар аралык мамиленин маданиятынын калыптанышы замандын актуалдуу маселелеринин бири жана ошол эле учурда азыркы коомдун керектөөчүлүк мүнөзү болуп саналат. Заманбап адистерге, өзгөчө Кыргызстандагы ЖОЖдордун педагогикалык адистиктердеги бүтүрүүчүлөрүнө талаптар өзгөрүүдө. ЖОЖ – кесиптик даярдыктага инсандын интенсивдүү социалдашуусунун орду.

Аннотация: Взаимодействие различных культур в Кыргызской Республике набирает обороты. Культурная толерантность является вызовом современного общества, которое ориентируется в основном на систему образования. Формирование культуры межнациональных отношений является одной из самых актуальных проблем современности и в то же время потребительского характера современного общества. Требования к современным специалистам, особенно к выпускникам педагогических вузов Кыргызстана меняются. Университет является местом интенсивной социализации личности в профессиональной подготовке.

Annotation: The interaction of different cultures in the Kyrgyz Republic is gaining momentum. Cultural tolerance is a challenge to modern society, which is oriented mainly towards the education system. The formation of a culture of interethnic relations is one of the most pressing problems of our time and, at the same time, the consumer nature of modern society. The requirements for modern specialists, especially for graduates of pedagogical universities in Kyrgyzstan, are changing. The university is a place of intensive socialization of the individual in professional training.

Негизги сөздөр: маданий толеранттуулук, улуттар аралык мамиле, социалдашуу, мамилени бекемдөө, ишмердүүлүк, эффективдүүлүк, натыйжалуулук, тарбиялык иш, процесс.

Ключевые слова: культурная толерантность, межэтнические отношения, социализация, укрепление отношений, активность, эффективность, результативность, воспитательная работа, процесс.

Key words: cultural tolerance, interethnic relations, socialization, strengthening of relations, activity, efficiency, effectiveness, educational work, process.

Бул проблемага көңүл бурууну күчөтүү коммуникативдик да, билим берүүчүлүк да мейкиндиктин көп маданияттуулугун эске алуу менен актуалдуу. Улуттук чөйрөдөгү өзгөрүүлөр жаштардын көз алдында жүрүүдө, өзгөрүүлөргө жаштар аргасыз катышуучулары болуп калууда.

Ошондуктан жаштардын, айрыкча студенттердин бул проблемага мамилеси жөнүндөгү маселе абдан курч жана актуалдуу болууда. Билим берүү системасы биринчи кезекте өлкөнүн улуттук идеясын – Кыргызстандагы улуттар аралык мамилени бекемдөөнү ишке ашырууда турат. Көп маданияттуу билим берүүнү активдүү өнүктүрүү ушуну менен шартталат.

Изилдөөнүн максаты. Толеранттуулук жана улуттар аралык мамиленин маданияты жалпы адамзаттык баалуулук болуп саналат. Ошентип, улуттар аралык мамиленин маданияты бүтүрүүчүлөрдүн башкы компетенцияларынын бири болуп саналат.

Педагогикалык адистиктердин бүтүрүүчүлөрүнүн иши “адам-адам” системасы менен байланыштуу. Бул өз ишмердүүлүгүнүн эффективдүүлүгү жана натыйжалуулугу үчүн чоң жоопкерчилик. Ошондой эле бул стандарттуу эмес кырдаалдардагы ишти да болжолдойт. Мындан сырткары, кайсы гана ишмердүүлүк болбосун, адистен талаптарды жогорулатууну, инсандык өсүүнү жана кесиптик сапатты талап кылат.

Азыркы этапта бардык окуу жайларынын алдында ар түрдүү улуттагы, расадагы, диний ишенимдердеги адамдар менен тынчтыкта жана түшүнүүдө жашоого жөндөмдүү, башка улуттардын маданиятын сыйлай билген жана урматтаган, көп улуттуу жана көп маданияттуу чөйрөдө иш алып барууга жөндөмдүү адамды калыптандыруу процессин болжогон, келечектеги адиске көп маданияттуу билим берүү маселеси турат. Көп маданияттуу билим берүү – бул тилдик, этникалык, улуттук же расалык белгилери боюнча айырмаланган эки же андан көп маданиятты көрсөткөн педагогикалык процесс.

Улуттар аралык мамиленин маданияттын так уюштуруу жана калыптандыруу системасы башка элдин маданиятын түшүнүү жөндөмдүүлүгүн келечектеги педагогдо өнүктүрөт, башкысы – маданияттар аралык продуктивдүү диалогду жүргүзүүгө аны үйрөтүү жана мында башкаларга чыдамдуу мамиле кылуу. Анда акырындык менен башка элдердин маданиятына натыйжалуу жана адекваттуу мамиле кылуу жөндөмдүүлүгү калыптанат, ал ар түрдүү маданияттар аралык кырдаалдарда эффективдүү мамиле кылууда көрүнөт. Мында башкы ролду башка улуттардын маданиятына мамиле жасоо ойнойт. Айырмачылыктардын маданияты, толеранттуулуктун маданияты педагогдун кесиптик ишмердүүлүгүнүн доминанты болуп саналат жана көп улуттуу коллективдерде мамиле жасоого жардам берет.

Азыркы учурда жогорку окуу жайларында студенттер менен тарбиялык иш процесси, кесиптик ишмердүүлүктүн билимдерин, көндүмдөрүн жана ыкмаларын берүү менен гана чектелбеши керек, ошондой эле улуттар аралык мамилени калыптандыруу процессин да күчөтүү зарыл. Бирок буга анча көңүл бурулбай келет. Студенттик курак

өзүн өзү аныктоо, ар түрдүү жөндөмдүүлүктөрдүн комплексин өнүктүрүү мезгили да болуп саналат. Студенттер өз билимдерин жана практикалык көндүмдөрүн байытууга, адамдар менен оң өз ара мамилеге, пикир алышууга, ийгиликке жетишүүгө, коомдук мамилелердин системасында белгилүү орунга ээ болууга муктаж.

Жогоруда айтылгандардан улам, биздин изилдөөбүздүн максаты болуп ЖОЖдун шартында улуттар аралык мамиленин маданиятын түшүнүүнү изилдөө, студенттердин көп маданияттык позициясына анализ жасоо, кесиптик компетенция катары улуттар аралык мамиленин маданиятынын компоненттерин формулировкалоо турат.

Издөөнүн материалдары жана методдору.

Улуттар аралык мамиле – бул белгилүү бир коммуникативдик өз ара байланыштар жана өз ара мамилелер, бул процессте ар түрдүү улуттук коомдорго таандык жана ар кыл динди карманган адамдар көз караштары, рухий баалуулуктары, ой-пикирлери сезимдери менен тажрыйба алмашат (2).

Улуттар аралык мамиле улуттар аралык мамилелердин формасы болуп саналат, ал барыдан мурда инсандык деңгээлде келиип чыгат. Бул мамиленин маданияты адамдардын өнүгүү деңгээлинен, жалпы адамзаттык нормаларды кабыл алуу жана сактоо жөндөмүнөн көз каранды.

– В.Г. Крыськонун этнопсихологиялык сөздүгүндө “улуттар аралык мамиленин маданияты” түшүнүгү атайын билимдер менен көндүмдөрдүн, ошондой эле инсандар аралык байланыштарда, ар түрдүү этникалык топтордун өз ара мамилелеринде көрүнүүчү жана жалпы кызыкчылыктарга өз ара түшүнүү жана макулдук менен тез жетүүгө мүмкүндүк берүүчү адекваттуу жүрүм-турумдар менен аракеттердин жыйындысы [5, 12-б.].

– А.Г. Голев улуттар аралык мамиленин маданиятынын негизин көп кылымдык өз ара түшүнүүлөр, таануулар, элдердин достугунун натыйжасында түзүлүүчү жана өнүгүүчү жалпы адамзаттык баалуулуктарга негизделген мамилелер түзөт деп эсептейт [3].

Ошентип, улуттар аралык мамиленин маданияты коомдун рухий жашоосунун, анын маданиятынын, айрыкча бүтндө адамдык мамиленин маданиятынын органикалык составдык бөлүгү болуп саналат.

Илимий адабияттарга, окумуштуулардын изилдөөлөрүнө анализдин негизинде, биз студенттердин улуттар аралык мамилесинин маданияты түшүнүгүн сунуштадык.

Биз кеңири мааниде студенттердин улуттар аралык мамилелеринин маданиятын көп маданияттуу аң-сезим катары, башкача айтканда, улуттар жана улуттар аралык процесстерди туура түшүнүү, улуттар аралык мамилелерде өзүн жөнгө салуу катары көрөбүз.

Тар мааниде – ар түрдүү улуттагы инсандардын ортосундагы байланышта башка элдин маданиятына, динине, тилине, салтына өз улутунун маданиятын стандарт же үлгү катары кабылдоосун таңуулабаган өзүн алып жүрүү жөндөмү.

Изилдөөнүн натыйжалары жана аларды талкуулоо.

И.А. Махрова коомдук көз караштан улуттар аралык мамиленин маданиятынын компоненттерин бөлүп көрсөтөт:

– Ар түрдүү этникалык топтордун өкүлдөрүнүн өз ара мамилелерин жөнгө салуучу эрежелерди билүү, конкреттүү кырдаалдарда аларды колдонуу жөндөмдүүлүгү.

– Оң улуттар аралык мамиленин формаларын сактоо, башка улуттагы адамдардын жүрүм-турумуна туура реакция кылуу.

– Улуттар аралык өз ара алаканын жүрүшүндө конфликтсиз мамиленин принциптерин практикада колдонуу керектөөчүлүгү, улуттук чектөөлөргө, улуттук эгоцентризмге каршы туруу жөндөмдүүлүгү [6, 55-б.].

Келечектеги адистердин кесиптик компетенциясы катары улуттар аралык мамиленин маданиятын калыптандыруу боюнча багытталган ишти жана компоненттерин аныктоо боюнча студенттерге социологиялык сурамжылоо жолу аркылуу алардын көп маданияттык позициясын изилдөө зарыл. Биз Н.А. Асипованын «Научно-педагогические основы формирования культуры межнационального общения школьников» [1] деген эмгегинин негизинде түзүлгөн анкетирлөөнү колдондук, ага “Мектепке чейинки билим берүү” факультетинин 19-21 жаштагы студенттери катышты. Студенттер кыргыз, казак, орус, белорусь, татар, корей улутунун өкүлдөрү болуп саналашты. Изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча төмөндөгүдөй корутунду чыгардык:

Анкетирлөөнүн бардык катышуучулары өз улутунун маданияты менен жакшы тааныш жана республиканын башка улуттарынын маданиятын сактоо зарыл деп эсептешет. Бирок респонденттердин 30%ы башка элдердин маданияты жөнүндө билишпейт же жетишерлик эмес билишет. Көпчүлүгү башка улуттардын өкүлдөрүнө оң мамиледе жана мамиле аркылуу алардын улуттук өзгөчөлүктөрүн эске алышат. Башка этносторго карата оң мамилелерге карабастан, улуттар аралык никени студенттердин 2%ы жактырышпайт. ЖОЖдун шартында студенттердин 5%ы улуттук белги боюнча дискриминацияны өзүндө сезишкен. Калган студенттер ЖОЖдогу жана факультеттердеги улуттар аралык мамилеге оң баа беришкен. Башка улуттардын, корейлердин, осетиндердин, япондордун жана европалык элдердин маданияты тууралуу көбүрөөк маалымат алгылары келишет. Студенттик чөйрөдө улуттар аралык мамилелерди жакшыртуу иш-чараларына төмөнкүлөрдү сунушташат: чыгармачылык иш чаралар – 30%, мамилелердин клубу –

40%, республиканын улуттарынын тилин үйрөнүү – 20%, башка улуттардын үрп-адаттарын үйрөнүү – 10%. Изилдөөнүн проблемасы боюнча илимий теорияларга жана көз караштарга, анкетирлөөгө жана студенттердин окуу ишмердүүлүгүнүн спецификасын анализдөөнүн негизинде, биз келечектеги адистердин кесиптик компетенциясы катары улуттар аралык мамиленин маданиятынын компоненттерин формулировкаладык.

Теориялык компонент. Алдыдагы ийгиликтүү кесиптик ишмердүүлүк үчүн студенттер маданият таануучулук, психологиялык, тилдик билимдерге, ошондой эле моралдын жана мыйзамдын билимдерине ээ болушу керек. Философияны, маданият таанууну, психологияны, мамлекеттик жана чет тилин студенттердин окуусу, алардын коп маданияттык багытын калыптандырууга жардам берет.

Практикалык компонент. Ал өзүнө пикир алышуунун, жүрүм-турумдун жана кызматташтыктын ыкмаларын камтыйт. Бул этапта сурамжылоолорду, пикир алышуунун тренингдерин, стандарттык эмес куратордук сааттарды, маданиятты байытуучу иш чараларды өткөрүүнү талап кылат. Лидердик, корпоративдик маданият, улуттар аралык пикир алышуунун ж.б. сыяктуу аспектилерди кароону өзүнө камтыган, келечектеги адистердин ийгиликтүү каруерасын ишке ашырууга багытталган атайын курстарды түзүү зарыл.

Корутунду:

Улуттар аралык пикир алышуунун жана улуттардын өз ара аракетинин маданияты ар бир улуттун рухий-адеп-ахлактык маданиятын, анын маданий чыгармачылыгын ачуунун негизинде келип чыгышы мүмкүн. Билим берүү гана студенттерди интернационалдык улуттук тарбияны айкалыштырууну камсыздайт. Азыркы студенттердин этникалык ориентациясы – бул кийинки муундардын ориентациясы.

Улуттар аралык мамиленин маданиятына ээ болуу ийгиликтүү крьеранын бөлүгү катары чыгат, бул өзүн маалыматтуу кылуунун жана өзүн өзү тарбиялоонун күчтүү фактору катары чыгат [4, 17-б.].

Келечектеги адистердин кесиптик компетенциясы катары улуттар аралык мамиленин маданияты, барыдан мурда, адамдын ишмердүүлүгүнүн туруктуу формалары катары жалпы маданиятка таянат, анын бөлүгү болуп толеранттуулук, башкача айтканда, башка маданияттын өкүлдөрү тарабынан көрүнүүчү башка жашоого, сезимге, ой-пикирге жана идеяларга чыдамдуулугу эсептелет. Максатка багыттуу таанып билүүчүлүк ишмердүүлүк процессинде - окутуу жана өзүн өзү маалыматтуу кылууда студенттер чыныгы илимий билимдерге ээ болушат, анын шарты болуп жашоонун булагы жана инсандын калыптанышынын шарты катары мамиле саналат.

ЖОЖдо улуттар аралык мамиленин маданиятын калыптандырууга багытталган иш билим берүү процессинин бардык субъектилерин жана

билим берүү чөйрөсүнүн бардык компоненттерин козгоо менен, комплекстүү негизде курулушу керек.

Колдонулган адабияттар:

1. Асипова Н.А. Научно-педагогические основы формирования культуры межнационального общения школьников / Монография. – Бишкек: Илим, 1994.
2. Афанасьева А.Б. Этнокультурное образование как феномен культурного поля. – СПб: СПГУТД, 2014. – 188 с.
3. Голев А.Г. Воспитание патриотизма и культуры межнационального общения у старшеклассников. – Пятигорск, 2010.
4. Джурицкий, А. Н. Поликультурное воспитание в современном мире / А.Н. Джурицкий. – М., 2007. – 158 с.
5. Крысько Г.В. Этническая психология. М.: Академия, 2008. – 165 с.
6. Махрова, И. А. Основные принципы формирования культуры межнационального общения // Среднее профессиональное образование. – 2012. – № 8. – С. 55-57.
7. Мунгиева Н. З. Воспитание культуры межнационального общения как средство формирования этнической толерантности // Педобразование и наука: науч.-метод. журнал. – 2013. – №1. – С. 117-120.
8. Серова, И.И. Культура межнационального общения. – Мн: Университетское, 1986. – 159 с.